

ANNALS DE MEDICINA

INCLOU **L'Informatiu**

EDITORIAL

Tres vegades per molts anys! *X. Bonfill* 157

VIDRE I MIRALL: EL CENTENARI D'ANNALS DE MEDICINA

Annals de Medicina: apunts sobre els seus orígens. *À. Martínez Vidal, J. Pardo Tomás* 158

Annals de Medicina 1945 - 1993. *M. Foz* 162

Annals de Medicina. Sisena etapa (1998 - ...). *X. Bonfill, M. Gorgues* 166

deBAT a deBAT: EL MALTRACTAMENT DEL PERSONAL SANITARI

El maltractament del personal sanitari. *A. Caralps* 170

Els professionals sanitaris i la violència al lloc de treball. *C. Urios* 173

L'assetjament psicològic (*mobbing*) a l'àmbit del personal sanitari. *G. Oteros* 177

RODA CONTÍNUA DE FORMACIÓ I CONSENS

Cultura del secret. *Comissió Deontològica del Col·legi Oficial d'Infermeria de Barcelona* 181

Punta al llapis. Cambres espaiadores i nebulitzadors en l'asma aguda. *A. M. Pedro* 185

SENSE AMNÈSIA

Memòries de la cirurgia en les Brigades Internacionals. *M. Broggi* 188

Eponímia mèdica catalana. La periostitis deformant de Soriano. *E. Guardiola, J.-E. Baños* 193

FENT DE ...

Premi Jordi Gol i Gurina 2008. *G. Verger* 198

Fent de pacient i d'acompanyant. El pes de les decisions. *M. Balcells* 201

DE LLIBRE

Jerome Groopman. "¿Me está escuchando doctor? Un viaje por la mente de los médicos".

Comentari de J.-E. Baños 203

Annals de Medicina

Publicació de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears

Raó d'ésser: *Annals de Medicina* pretén ser, principalment, un vehicle de formació i comunicació entre els socis de l'Acadèmia, i entre aquests i l'entorn social i sanitari més proper. Per això, posarà un èmfasi especial en els aspectes de formació continuada, de divulgació, de debat, de síntesi, d'ètica, d'interdisciplinarietat i de sensibilitat sanitàries que més i millor poden ajudar a assolir aquells objectius. *Annals* ha de reflectir l'esperit plural, i obert i independent de l'Acadèmia i alhora ha de contribuir a impulsar els objectius històrics pels quals aquesta institució es va crear i que la justifiquen.

Consell Directiu

Josep Antoni Bombí Latorre
Josep Moner de Junyent
Miquel Roca Bennasar
Àlvar Net Castell
Josep M. Carrera Macià
Lluís Blanch Torra

Consell Editorial

Salvador Altimir Losada
Raúl Álvarez Mathieu
Fermí Aramburo Hostench
Antoni Aranzana Martínez
Albert Badia Sancho
Joaquim Barceló Obregón
Miquel Barnadas Vintró
Carles Berché Cruz
Carme Bertral López
Ramon Bofill Brosa
Daniel Brotons Cuixart
Carles del Cacho García
Jaume Canet Capeta
Francesc Carreras Costa
M. Àngels Casals Font
Pere Casán Clarà
Josep M. Casanova Seuma
Manuel Chanovas Borràs
Anna Cisteró Bahima
Eulàlia Cladellas Oliveras
Carles Codina Jané
Pere Coll Figa
Josep Cucurull Canosa
Empar Cuxart Fina
Joaquim Danés Valeri
Josep Deví Bastida
Albert Fernández de Sevilla
Francesc J. Ferrer Masip
Ramon Florensa Brichs
Jordi Florez Orriols
Vicenç Fonollosa Pla
Dolors Forés García
Gemma García Parés
Mª Lluïsa Gelabert Cubiló
Montserrat Gil Prades
Javier González Lagunas
Carles Guarner Aguilar
Ferran Guedea Edo
Lluís de Haro Martín
Pablo Hernando Robles
Jaume Iglesias Solà
Albert Isidro Llorens
Dolores Jaraquemada
Pérez de Guzmán

Carles Jordi Gomariz
Belén Lloveras Rubio
Lluís Marco Torreado
Víctor J. Mari Balcells
Gabriel Martí Amengual
Andreu Martín Sánchez
Alberto Martínez Castela
Ferran Mascaró Ballester
Marta Massanella Luna
Dídac Mauricio Puente
Roberto Mazzara Aguirrezábal
Josep M. Meler Bosch
Carlos Mestres Lucio
Ramon Mª Miralles Pi
Francisca Molero Rodríguez
Rafael Molina Porto
Lluís Moner Coromina
Teresa Moratalla Gellida
Isabel Moreno Gómez
Joan Moya Amorós
Frederic Oppenheimer Salinas
Agustí Panadés Aran
Isabel Pera Fàbregas
Lluís Puig Torregrosa
Rosa M. Quintana Tomàs
Yvonne Ricart Brulles
José Risco Arenas
Joaquim Ristol Pont
Miquel Roca Bennasar
Dulce Rodríguez Mesa
Ismael Roldán Bermejo
Rosa Ros Rahola
Francisco Rubio Borrego
Ricardo Ruiz López
Josep M. Sánchez Colom
Emília Sánchez Ruiz
Raimon Sanmartí Sala
Jordi Sasot Llevadot
Rafael Sentandreu Ramón
Alejandro de la Sierra Iserte
Joan J. Sirvent Calvera
Antoni Sitges Serra
Josep M. Solé Poblet
Susana Subirà Álvarez
Pilar Taltavull Femenies
Ferran L. Tognetta Arena
Pere Toran Montserrat
Pau Torrabadella de Reynoso
Núria Vallcorba Plana
Jaume Valls Canals
Antoni Vernet Tàrrach
Josep Vilanova Trias
Miquel Vilardell Tarrés
Susan Webb Youdale

Director: Xavier Bonfill

Coordinadora editorial:

Marta Gorgues
Casa de Convalescència, 4a pl.
Sant Antoni M. Claret, 171 - 08041 Barcelona
Tel. 93 433 50 70 - Fax 93 291 95 25
Adreça electrònica: mgorgues@santpau.cat

Consultora lingüística i d'estil:

Elena Guardiola

Secretaria i correspondència:

Annals de Medicina
Major de Can Caralleu, 1-7 - 08017 Barcelona
Tel. 93 203 10 50 - Fax 93 418 87 29
Adreça electrònica: academia@academia.cat
Pàgina web: <http://www.academia.cat>

Distribució

Annals es distribueix gratuïtament als socis de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears. A més, es pot consultar íntegrament a la seva pàgina web: <http://www.academia.cat>

Publicitat

Aquelles empreses o institucions que vulguin insertar algun anunci a *Annals* poden contactar directament amb la Secretaria de l'Acadèmia.

Informació Editorial

Annals publicarà bàsicament els treballs que hagi encarregat als autors corresponents. Tot i això, valorarà la pertinença dels manuscrits que li facin arribar sempre i quan s'ajustin a les característiques i necessitats de cada secció. La secció Epistolari està oberta a rebre, per correu ordinari o electrònic, qualsevol comentari, suggeriment o observació relacionats amb el tema tractat de manera directa o indirecta a la revista. Els *Suplements dels Annals* estan oberts a les societats i filials de l'Acadèmia que vulguin publicar el contingut de les seves jornades, diades, congressos, etc., respectant els criteris establerts.

Publicació autoritzada pel Ministeri de Sanitat com a Suport Vàlid
Reg. Gral. 16-3-78, núm. 6.986
Dipòsit legal: B. 1514-1958
ISSN-0210-7465

Annals de Medicina: apunts sobre els seus orígens*

Àlvar Martínez Vidal¹, José Pardo Tomás²

¹Centre d'Història de la Ciència, Universitat Autònoma de Barcelona. ²Institució Milà i Fontanals, CSIC. Barcelona.

Fins on es remunten els orígens dels *Annals de Medicina*? El fet comunament acceptat és que la revista de l'Acadèmia començà a publicar-se ara fa poc més d'una centúria, el gener de 1907, i que des d'aleshores ençà s'ha publicat ininterrompudament. La continuïtat seria, doncs, un dels seus trets característics.

Una anàlisi detinguda mostraria, però, el llarg parèntesi que la Guerra Civil i la immediata postguerra van comportar i també alguna aturada en l'edició, com la que tingué lloc als anys noranta del segle passat, un atzucac que fou superat l'any 1998 gràcies a l'empenta de la presidència del Dr. Joaquim Ramis i Coris (1995-2002)¹. En l'extrem oposat de l'arc cronològic, aquesta anàlisi mostraria també que la revista, quan aparegué l'any 1907, comptava ja, entre les publicacions de l'època fundacional de l'Acadèmia, amb un precedent de reconeixement obligat.

En efecte, no era la primera vegada que l'Acadèmia editava una revista. Sense entrar ara a considerar si la impressió anual de les actes de les sessions inaugurals constituïa, o no, una publicació periòdica, hi havia el precedent dels tretze números –144 pàgines en total– dels *Anales de la Academia y Laboratorio de Ciencias Médicas de Cataluña*, que aparegueren mensualment entre gener de 1878 i maig de 1879, és a dir, trenta anys abans de l'aparició dels nostres *Annals*. Aquest antecedent no hauria d'estranyar ningú que estigui familiaritzat amb els inicis de l'actual Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears.

Com és ben sabut, l'Acadèmia remunta els seus orígens als anys setanta del segle XIX. En fusionar-se la *Academia de Ciencias Médicas*, creada el 1876 per un grup de metges barcelonins, amb el *Laboratorio*, una associació d'estudiants de medicina constituïda el 1872, la nova entitat resultant decidí fundar un òrgan de difusió de les seves activitats². La intenció n'era evident: “*si no se quiere* –segons es deia al primer número– *que la*

discusión académica se pierda en el vacío y que yazgan en el polvo del olvido las valiosas disertaciones de sus miembros más eminentes”³. En la presentació de la revista s'advertia als futurs col·laboradors que no seria publicat cap treball sense el corresponent *transeat* dels editors dels *Anales*, amb el requisit afegit d'haver-se presentat amb anterioritat en una sessió ordinària de l'Acadèmia; també es manifestava el deute de gratitud que la corporació tenia amb la *Revista de Ciencias Médicas*, “*en cuyas columnas –es deia a la presentació– han visto siempre la luz in extenso las actas de todas las sesiones ordinarias, extraordinarias y públicas que desde el día de su fundación ha celebrado este cuerpo científico*”⁴.

L'any 1907 la revista es titulava, amb una ortografia pròpia de l'època, *Anals de Medecina: butlletí mensual de l'Acadèmia y Laboratorio de Ciències Mèdiques de Catalunya*. Aviat, però, desaparegué de la capçalera l'expressió “butlletí mensual”, que potser suggeria una mica massa la idea d'una publicació interna de la corporació, per als socis en exclusiva, i passà a titular-se, l'any 1912, *Anals de l'Acadèmia y Laboratorio de Ciències Mèdiques de Catalunya*. Tanmateix, sota la direcció de Josep Tarruella, l'any 1921, es volgué simplificar el títol i es digué *Anals de Ciències Mèdiques*. Tot i això, l'any 1928, en sintonia amb la normativa ortogràfica preconitzada per l'Institut d'Estudis Catalans, s'adoptà el nom actual d'*Annals de Medicina*. A més a més, l'any 1929 s'iniciava la publicació d'una revista fillola, interessantíssima per molts i molts motius: el *Butlletí de l'Agrupament Escolar de l'Acadèmia i Laboratorio de Ciències Mèdiques de Catalunya*⁵.

Independentment del títol, el ben cert és que la publicació mensual d'*Annals* entre 1907 i 1936 constitueix la sèrie cronològica més llarga per a una revista científica escrita en català abans de la Guerra Civil. Així, el ressorgiment de la revista l'any 1907 no sols constitueix una fita en la història interna de l'Acadèmia, sinó també en la de tot el periodisme mèdic i científic en català⁶. La publicació dels *Anals de Medecina* aquell any obria una nova etapa, sobretot perquè significava una aposta institucional per fer del català, més enllà de la creació literària, una llengua de comunicació científica i tècnica, flexible i adaptada a les necessitats de la medicina d'aleshores. Coincidia així en el temps, però també en l'esperit, amb el corrent regeneracionista subsegüent a la crisi de la fi del segle,

Correspondència: Àlvar Martínez Vidal
Centre d'Història de la Ciència
Campus UAB. Facultat de Medicina
08193 Bellaterra (Barcelona)
Tel. 93 581 18 84
Fax 93 581 17 74
Adreça electrònica: alvar.martinez.vidal@uab.es

una crisi exacerbada arran de la pèrdua de les darreres colònies de l'imperi espanyol⁷.

Certament, la utilització del català en qualsevol àmbit acadèmic presentava problemes importants aleshores, ja que des de l'època de la primera impremta (al voltant de l'any 1500), la producció de textos impresos havia estat ben minsa, amb llargs períodes d'absència, sobretot pel que fa a la medicina. Mancava, per exemple, un vocabulari modern, caracteritzat per la precisió i la concisió, un vocabulari equivalent però no manllevat dels de les llengües veïnes, el francès o el castellà principalment. Calia compaginar la tradició amb la modernitat, guardant un equilibri just entre l'adopció de neologismes, la utilització de mots populars i la recuperació dels mots arcaics; calia comunicar de la manera més expressiva possible ciència mèdica en català mitjançant la redacció de treballs mèdics –notes clíniques, treballs originals o articles de síntesi–; i calia, sens dubte, comptar amb un públic receptor –llavors, pràcticament ningú no havia estat alfabetitzat en català– capaç de llegir-los i de llegir-los amb gust. El repte era, és obvi, realment impressionant⁸.

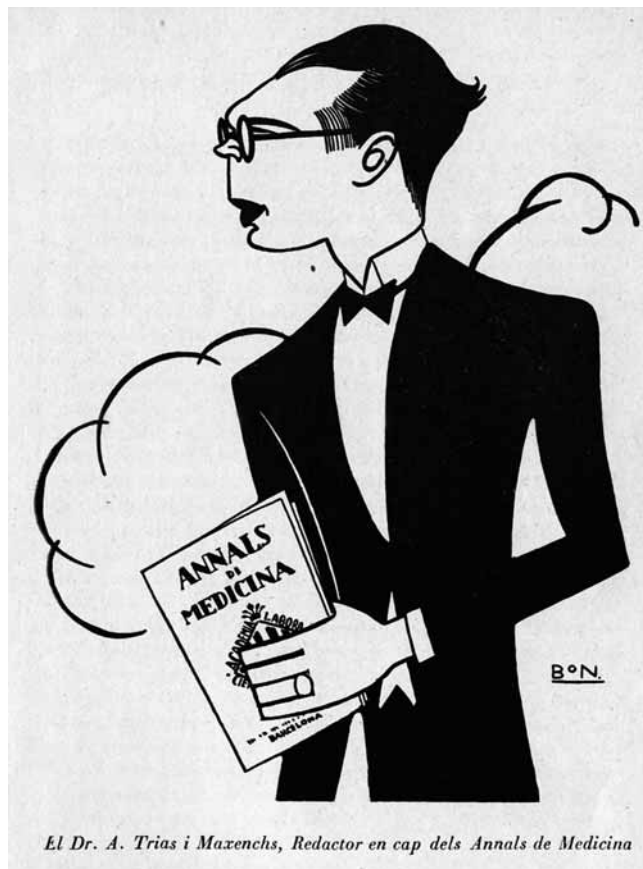
L'any 1907 marcava una fita també per altres motius. En efecte, just al gener d'aquell any es fundava a Madrid la *Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas* (JAE), inspirada per l'ideari que havia defensat, des de feia dècades, la *Institución Libre de Enseñanza*. Cajal fou nomenat president de la JAE per unanimitat. No es pot ser considerar una casualitat que just un mes abans Cajal hagués recollit el Premi Nobel a Estocolm, consagrant així la notorietat científica que li havia proporcionat la concessió, un parell d'anys abans, de la Medalla Helmholtz⁹.

D'altra banda, el juny del mateix any de 1907 es fundava a Barcelona l'Institut d'Estudis Catalans, una institució que nasqué amb una decidida vocació científica. El 1911 es creà la Secció de Ciències i, un any més tard, com a filial, la Societat de Biologia de Barcelona, que ben aviat inicià la publicació d'una revista pròpia: *Treballs de la Societat de Biologia* (1913-1938). L'any 1920 la Mancomunitat de Catalunya ratificava la fundació de l'Institut de Fisiologia, adscrit a la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, sota la direcció d'August Pi i Sunyer¹⁰.

Des de bon començament, *Annals de Medicina* constituïa el centre de gravetat d'un moviment, protagonitzat primordialment per metges però també per altres professionals sanitaris, que es coneix amb la denominació de catalanisme mèdic¹¹. Perquè més enllà de la reivindicació lingüística, *Annals* era l'exponent d'un programa de renovació científica que passava per la reforma de les institucions acadèmiques. Davant les mancances de la Universitat espanyola de l'època, caracteritzada pel centralisme, el corporativisme i l'aïllament intel·lectual, el catalanisme mèdic considerava que la recerca havia de ser el motor de la vida acadèmica i que l'autonomia universitària, amb competències plenes a l'hora de la contractació del professorat i de l'elaboració dels plans d'es-

tudis, era un requisit indispensable. Així, amb *Annals* com a mitjà d'acció del catalanisme mèdic, l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques esdevingué la institució vertebradora de la medicina catalana fins a l'esclat de la Guerra Civil¹².

Cal dir, com a reflexió final, que a hores d'ara no és fàcil trobar una col·lecció sencera dels *Annals* a una biblioteca catalana. Fent una cerca bibliogràfica per mitjà de la consulta de diversos catàlegs d'accés en línia, hom pot constatar que hi ha números esparsos per tot arreu, però no col·leccions íntegres; potser, la més completa sigui la conservada a l'Hemeroteca de l'Arxiu Històric de Barcelona. Aquesta raresa, juntament amb l'interès indubtable de la revista, justificaria sobradament la tasca de digitalització, des del 1878, i la inclusió de tots els seus volums dins un repositori electrònic com ara ARCA (Arxiu de Revistes Catalanes Antigues) o, potser, RACO (Revistes Catalanes amb Accés Obert), tot enllaçant amb el volum 82 –corresponent a l'etapa actual dirigida per Xavier Bonfill des del 1998– que, com tothom sap, és accessible des de la pàgina web de l'Acadèmia. Una intervenció en aquest sentit, a més de garantir-ne la conservació indefinida, facilitaria molt i molt l'accés als continguts de tots els números la revista –de cap a peus– i permetria trobar-hi informació específica d'acord amb l'interès o el gust del lector, que d'això es tracta.

El Dr. A. Trias i Maxenchs, Redactor en cap dels *Annals de Medicina*

FIGURA 1. Dr. Alfons Trias i Maxenchs (1896-1977), pediatre i redactor en cap d'*Annals de Medicina*.

(Font: Cortesia del Museu d'Història de la Medicina de Catalunya).

ANNEX 1. Acta de la sessió de la Junta de Govern del dia 19 de febrer de 1930

Acta de la sessió de la Junta de Govern del dia 19 de febrer de 1930. Presidència: Dr. J[oaquim] Trias i Pujol¹³.

La ponència d'Annals presenta el document següent:

“Els sotasignants nomenats per la Junta Directiva de l'Acadèmia en la sessió del dia 12 de febrer en Ponència per la reorganització dels “Annals de Medicina”, el Butlletí de l'Acadèmia, després // [p. 163] d'un detingut estudi de les successives transformacions que han experimentat els Annals des de la seva fundació creuen procedent l'establiment dels extrems següents:

Primer. Els “Annals de Medicina” constitueixen el Butlletí de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya.

Segon. Constituïnt els Annals la primera i la més important publicació de llengua catalana deuen d'ésser el portaveu de l'activitat mèdica de Catalunya.

Tercer. Els Annals deuen incorporar a la llengua catalana la producció científica de fora de Catalunya.

Quart. Els Annals deuen fomentar la producció de treballs científics de la nostra terra i llur publicació.

Extraïem de la Memòria del secretari llegida pel Dr. A. Presta en la sessió pública inaugural del curs de 1907 a 1908, any que feu aparició el primer número dels Annals, de la seva segona etapa, la catalana, el que segueix:

«... L'Acadèmia considerant imperdonable egoisme el // [p. 164] per si sola [recollir] el fruit del treball de les seves cèl·lules orgàniques, ha creat un periòdic, vector cap a fora d'allò que es fa ací, que amb el nom d'Annals de Medicina i mensualment ve publicant-se des de gener d'aquest any. La seva organització és senzilla. El Director és el President de l'Acadèmia. El Consell de redacció el formen els ex-Presidents de l'Acadèmia esmentada, més els socis que voluntàriament s'han compromès de fer determinat treball. Hi ha un Comité executiu constituït per tres redactors: un Redactor en cap, els altres dos secretaris. Són col·laboradors tots els socis. S'admeten treballs en tots els idiomes neolatins i esperanto. Publica en primer terme les actes de l'Acadèmia, treballs originals, els quals perquè no perdin res de llur sabor, escriu el propi comunicant, com també aquells que fa observacions o discuteixen casos i comunicacions, escriuen ells mateixos les idees exposades. En segon terme hi van articles originals; després treballs de medicina pràctica, els de crítica i anàlisi en darrer terme.»

Copiem de la Crònica del número de juliol del 1922 el que segueix: // [p. 165]

«... revista, que aspira a ser l'índex del moviment mèdic, especialment de la nostra terra, prou intens i de prou vàlua per a contar amb un digne òrgan d'exposició. Al entrar en l'any XVI de la seva publicació procurem donar als Annals nou i més vigorós impuls, que el converteixin en la primera revista clínica de les que veuen llum en la nostra llengua, fi per al qual a la sàvia direcció dels mestres de la medicina catalana s'hi afegeix l'ajuda intel·ligent de la joventut formada seriosament en les disciplines biològiques, fermança de la continuació de la labor per aquells començada.»

Per a la realització d'aquests objectius tan lloables de restablir creiem convenient l'adopció del següent pla d'organització:

A. Els “Annals de Medicina” constaran de les següents seccions:

a) Treballs acadèmics; b) treballs originals; c) vida acadèmica (sessions celebrades, moviment de socis, moviment de la biblioteca, cursos i conferències, vida escolar); // [p. 166] d) moviment mèdic de Catalunya (acadèmies, conferències, ensenyament, cursos); e) cròniques; f) bibliografia; g) revista de revistes (sumaris dels treballs originals de les revistes rebudes a l'Acadèmia especialment, extractes dels treballs més importants); h) notícies; i) vocabulari de termes tècnics de medicina; j) editorial (exposició circumstancial de criteris de l'Acadèmia o del Cos de Redacció).

B. Els Annals es publicaran mensualment i seran enviats obligatòriament a tots els socis de l'Acadèmia.

C. El personal de la Redacció dels Annals estarà integrat pels següents elements:

Director: El President de l'Acadèmia

Consell de Redacció: La Junta Directiva de l'Acadèmia // [p. 167]

Comitè de Redacció: Redactor en cap. Dos Secretaris de redacció i Administrador.

Redactors: En nombre necessari nomenats per la Junta.

Col·laboradors: Tots els socis de l'Acadèmia.

Aquest pla d'organització no representa cap innovació en els Annals sinó que representa una selecció de les diferents millores introduïdes en els Annals en el curs de la seva publicació i que conceptuem la més adequada a l'esperit tradicional de l'Acadèmia.

Barcelona, 19 de febrer del 1930. Firmen: Alfons Trias [i Maxenchs], M. Piera i Fló i J. Saba i Roig.”

S'accepta la ponència i s'encarrega als ponents formen un Reglament que deuran presentar en una pròxima sessió.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Ramis J. El perquè d'*Annals de Medicina*. *Annals de Medicina*. 1998;82(1):1.
2. Calbet i Camarasa JM. Entorn dels orígens de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears. *Gimbernat*. 1996;26:11-22.
3. [Editorial]. *Anales de la Academia y Laboratorio de Ciencias Médicas de Cataluña*. 1878;1(1):3.
4. [Editorial]. *Anales de la Academia y Laboratorio de Ciencias Médicas de Cataluña*. 1878;1(1):4.
5. Domènech E, Corbella J. Notes sobre l'Agrupament Escolar de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i el seu Butlletí (1929). *Gimbernat*. 1994;21:109-16.
6. Deó FJ. La premsa científica i tècnica en català (1878-1936). *L'Avenc*. 1993;175:20-4.
7. Pardo Tomás J, Martínez Vidal A, Perdiguero E. Per la Ciència i per la Pàtria: medical catalanism (1898-1936). Sixth Social Science History European Conference. Amsterdam, març de 2006. Disponible a: <https://digital.csic.es/handle/10261/7884> (Consulta feta el 20 d'octubre de 2008).
8. Pi Suñer A. Pròleg. A: Corachan M. *Diccionari de Medicina*. Barcelona: Salvat; 1936.
9. López Piñero JM. Cajal. València: Universitat de València PUV; 2006. p. 279-332.
10. Balcells A, Pujol E. Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I: 1907-1942. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; 2002.
11. Pastor Cubo I, Martínez Vidal A. L'Acadèmia, expressió del catalanisme mèdic (1898-1923). *L'Informatiu. Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears*. 2002;3(14):25-8.
12. Pardo Tomás J, Martínez Vidal A. *Annals de Medicina*: expressió de la medicina catalana "noucentista". A: Actes de la VII Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica. Barcelona: Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica; 2003. p. 333-6.
13. Llibre d'Actes de la Junta Directiva de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques (1917-1932), pp. 161-168.

NOTA

* Aquesta contribució ha estat finançada, en part, a càrrec del projecte "La medicina y sus públicos en la Barcelona de Entreguerras" del Ministerio de Educación y Ciencia (HUM2006-07206-C03-03).